

Suomen kielen variaatio 4

Murteista nykypuhekieleen
Alueellinen variaatio ja sen
taustamuuttajat

Murteiden perintö

- Murteita sellaisina, kun ne on edellä kuvattu, ei enää puhuta.
  - Murteet ovat toisaalta tasoittuneet ja sekoittuneet toisiinsa, toisaalta saaneet vaikutteita yleiskielestä.
  - Nykyinen puhekieli tai puhekielen eri muodot ovat kehittyneet murteiden pohjalta.
- Puhekielessä on paljon variaatiota, jota voidaan selittää erilaisten taustamuuttujien avulla.
  - Asuinpaikka, ikä, sukupuoli, sosiaalinen asema, koulutus
  - Yksilöiden välinen vaihtelu on suurta: esimerkiksi koululaisista toiset voivat puhua hyvin murteellisesti ja toiset taas melkein yleiskielisesti.
- Lisäksi kielenkäyttöön vaikuttavat asenteet ja identiteetti.
- ”Nuoret käyttävät vähemmän alueellisesti leimaavia muotoja kuin heitä vanhemmat, mutta yksioikoisesta murteiden häviämisestä, saati yhtenäisestä puhekielestä ei voi puhua” ([Lappalainen 2001: 92](#)).

Puhekielen eri muodot

- Yleiskieli ("kirjakieli")
  - Normitettu kielimuoto, jota käytetään yleensä vain kirjoitettuna.
- Yleispuhekieli
  - Poikkeaa yleiskielestä, mutta ei sisällä selvästi alueellisia piirteitä.
  - Piirteet on tunnettu vanhastaan kaikilla tai lähes kaikilla päämurrealueilla.
  - Sosiaalisesti neutraali kielimuoto, joka ei liitä puhujaansa tiettyyn alueeseen tai ryhmään.
- Aluepuhekieli
  - Kielimuoto, jossa on joitakin alueellisia piirteitä, mutta josta ei voi tarkemmin määritellä puhujan kotiseutua: "itäsuomalainen", "helsinkiläinen" jne.
  - "Tasoittunut murre".
- Paikallismurre
  - Kielimuoto, joka sisältää selvästi alueellisia piirteitä, esimerkiksi "eteläpohjalainen".

Yleiskieli

- Yleiskieli ei ole koskaan ollut kovin monen suomalaisen äidinkieli, toisin kuin sellaisilla kielialueilla joissa standardiksi on valittu esim. pääkaupungissa puhuttu alueellinen variantti.
- Etenkin Helsingissä yleiskielinen puhetapa on kuitenkin ollut vielä 1970-luvulla ominaista vanhoille akateemisille puhujille.
  - Yleiskielisiä piirteitä esim. **ts** ja **d**, monikon 3. persoonan kongruenssi **he tulevat**, omistusliitteen käyttö **minun kirjani**
  - Tässä heijastuu vanha ”sivistyneistön” tai julkisen puheen normi.
- Yleiskielen asema on kuitenkin jo pitkään heikentynyt myös ylempien sosiaaliryhmien kielessä.
  - Nykyään täysin kirjakielen mukainen arkipäivän puhetapa on paitsi harvinainen myös sosiaalisesti leimaava.
  - Antinormatiivisuus: yleiskielen mukaisten muotojen välttäminen puheessa.
  - Antinormatiivisuudella on selitetty etenkin nuorten ja aikuisten kielenkäytön eroja.

Yleispuhekielen piirteitä 1

- a:n ja ä:n loppuheitto **olla-** ja **ei-** sanojen edellä
  - **meill-oli** 'meillä oli', **siin-ei** 'siinä ei'
- i:n loppuheitto **s:n** edellä
  - **osas, tulis, suureks**
- Loppu-n:n kato useissa muotoryhmissä
  - **kaupunkii, kattomaa, sanottii, ollenkaa, kallellaa**
- Painottomien diftongien i:n kato
  - **punanen, antas** 'antaisi'
- **olla, mennä, panna** ja **tulla** –verbien pikapuhemuodot
  - **mä oon, ei mee, paa** 'pane', **tuu** 'tule'
- Pronominit **tää** 'tämä', **nää** 'nämä', **toi** 'tuo', **noi** 'nuo'
  - **toi** ja **noi** ovat olleet murteissa harvinaisempia (lähinnä hämäläisiä) kuin **tää** ja **nää**
- NUT-partisiipissa loppu-**t:n** kato

Yleispuhekielen piirteitä 2

- Monikon 3. persoonan inkongruenssi
  - ne tulee, lapset leikkii
- Pronominit *se* ja *ne* henkilöihin viittaamassa
  - Murteissa on ollut hienojakoisempi järjestelmä: *hän* ja *he* referoinnissa
    - "Se tulee huomenna."
    - "Ville sano, että hän tulee huomenna."
- Passiivin käyttö monikon 1. persoonassa
  - Alun perin itäsuomalainen piirre
- Possessiivisuffiksia ei käytetä
  - *mun kirja* 'minun kirjani'
  - Murteissa yleisesti possessiivisuffiksia on käytetty silloin, kun lauseen subjekti on sama kuin omistaja
    - "Tämä on mun kirja."
    - "Mä olen jättänyt kirjani johonkin."

Yleis- tai aluepuhekieltä 1

- Yleiskielen **d**
  - Perinteisellä kadon alueella **d** on yleistynyt etenkin lyhyen vokaalin jäljessä: **sade, kadota**
  - Perinteinen **r** on korvautunut **d**:llä hämäläis- ja lounaismurteissa, mutta Etelä-Pohjanmaalla säilynyt paremmin.
  - Katoedustus on levinnyt vanhojen **r**-murteiden alueelle
    - numeraalit: **yhen, kaheksan**
    - **ht**-yhtymän astevaihtelutapaukset: **mahoton, tehä, lähen**
    - **en tiiä** 'tiedä', **oottaa** 'odottaa'
- Yleiskielen **ts**
  - Puhekielessä yleisesti **tt**: **kato** ~ **katto**, **seittemän**, **en viiti** ~ **viitti**
  - **tt** on tulossa käyttöön **ht**:n tilalle.
  - **ts** on käytössä slangisanoissa, lainasanoissa, erisnimissä sekä vain yleis- ja kirjakielelle tyypillisissä sanoissa.

Yleis- tai aluepuhekieltä 2

- Persoonapronominit
  - mä ~ mää on yleistynyt, mutta mie on säilynyt Etelä- ja Pohjois-Karjalassa ja osassa Lappia
  - Monikossa myö on säilynyt ainakin osassa itämurteita.
- eA- ja OA-yhtymät
  - Muuttuneet pitkiksi vokaaleiksi: korkee, peltoo, sormee
    - Vanhoissa murteissa hämäläis-savolainen variantti
    - Nykypuhekielessä yleistyvää piirre
  - Rinnalla tavataan kuitenkin sekä yleiskielen mukaisia muotoja että paikallisesti myös iA- ja UA-yhtymiä.
- Lyhyt 3. persoonan illatiivi
  - meneen, tekeen
  - Alun perin läntinen (hämäläinen) variantti

Alueellisia puhekielen piirteitä

- a:n ja ä:n loppuheitto
  - olla- ja ei-sanojen edellä yleinen
  - Muissa tapauksissa lähinnä eteläsuomalainen ilmiö, pohjoisessa harvinainen
  - junast, katolt, meil, tuol, koton
- iA ja UA-yhtymät
  - Pitkä vokaali (lapsii, kouluu) käytössä lähinnä Etelä-Suomessa
  - Vanhastaan tunnettu etelä- ja kaakkoishämäläisissä ja kaakkoismurteissa
- Geminaatio
  - Yleisgeminaatio on väistynyt reuna-alueilta ja kaupungeista, mutta savolais- ja pohjalaismurteiden alueella yhä yleinen
- Svaavokaali
  - Esiintyy yhä perinteisellä murrealueella (savolaismurteet ja suurin osa pohjalaismurteita)
- Inessiivin päätte
  - -sA yhä käytössä Satakunnassa ja osassa pohjalaismurteiden aluetta
  - Loppuheittoinen -s säilynyt vanhalla murrealueella Etelä-Pohjanmaalla, Lounais-Suomessa ja etelärannikolla

Paikallismurteiden piirteitä

- Piirteet ovat leimautuneet selvästi jonkin alueen tai maakunnan tunnusmerkeiksi, ja ne ovat maaseudulla yleisempiä kuin kaupungeissa
  - Esimerkiksi pitkän **AA**:n diftongiutumisen ja **männä** 'mennä' –verbi itämurteissa, vokaalienvälinen **h** pohjalaismurteissa
- Jotkut paikalliset piirteet ovat kuitenkin elinvoimaisia tai jopa leviämässä
  - Tornionjokilaaksossa vokaalienvälisen **h**:n metateesi (**kouhluun**)
  - **nää** Pohjois-Pohjanmaalla (Nivala, Oulu)
  - Itämurteiden erikoisgeminatio

Sosiolingvistiikka

- Kielentutkimuksen suuntaus, jossa tutkitaan kielen ja yhteiskunnan suhdetta.
- Tutkimuksen kohteita:
  - eri puhujaryhmien väliset kielenkäytön erot (dialektaalinen vaihtelu)
    - Näitä eroja voidaan kuvata taustamuuttujien avulla.
  - yksilön kielessä ilmenevä tilanteinen vaihtelu (diatyyppinen vaihtelu)
  - kielelliset asenteet
  - monikielisyys, kielenvaihto jne.

Variaation taustamuuttajat 1

- Tärkeimmät taustamuuttajat ovat ikä, sukupuoli ja sosiaali- tai koulutusryhmä.
- Ikä
  - nuoret käyttävät keskimäärin vähemmän alueellisia variantteja kuin vanhemmat
  - Nuorten kielenkäyttö ennakoi kielen muutosta: he käyttävät ilmauksia, jotka ovat leviämässä kieliyhteisöön.
  - Nuorilla enemmän intensiteetti-ilmauksia (**tosi, älyttömän, mielettömän, sairaan**) ja diskurssipartikkeleita (**niinku, tota, sillee**)
  - Keski-ikäisillä puhe on lähempänä yleiskieltä kuin nuorilla tai vanhoilla, minkä on arveltu olevan työelämän vaikutusta.

Variaation taustamuuttajat 2

- Sukupuoli
  - Nuoremmissa ikäryhmissä miehet ovat keskimäärin murteellisempia kuin naiset, jotka käyttävät enemmän laajalevikkisiä, leimattomia puhekielen piirteitä.
  - Vanhemmissa ikäryhmissä naiset ovat murteellisempia kuin miehet.
  - yleensäkin naiset näyttävät reagoivan herkemmin kielen muutokseen eli käyttävät yleistymässä olevia piirteitä ja välttävät negatiivisesti leimautuneita enemmän kuin miehet
  - Miehet käyttävät joidenkin tutkimusten mukaan enemmän slangia ja kirosanoja.

Variaation taustamuuttajat 3

- Sosiaali- ja koulutusryhmät
  - Yleensä eri kielialueilla on todettu, että alemmat sosiaaliryhmät suosivat enemmän paikallisen puhekielen piirteitä ja ylemmät yleiskielen mukaisia variantteja.
    - Ero näkyy esim. Helsingissä 1970-luvulla tehdyissä tutkimuksissa.
    - ”akateeminen Töölö” ja ”työläisten Sörnäinen”.
  - Nuorilla on havaittu eroja lukiolaisten ja ammattikoululaisten kielessä.
    - Ammattikoululaiset käyttävät enemmän alueellisia variantteja kuin lukiolaiset.
    - Lukiolaiset eivät kuitenkaan välttämättä suosi yleiskieltä, vaan laaja-alaisia puhekielisyyksiä
  - Sosiaaliset erot eivät vaikuta niinkään äänne- tai muoto-oppiin, mutta on mahdollista, että eroja on esimerkiksi slangin, kirosanojen tai sivistyssanojen käytössä
  - Toisissa ammateissa kielenkäyttöön joutuu kiinnittämään enemmän huomiota kuin toisissa.
    - Eri ammattiryhmillä on oma erityiskielensä (esim. lääketieteelliset termit ja ”lääkärislangi”)

Kielellinen asenne

- Puhekielen variaatiota voidaan selittää tai kuvata myös kielellisten asenteiden avulla.
- Kielellinen asenne: asenne kieltä, kielimuotoa tai kielenpiirrettä kohtaan.
- Asenteesta voidaan erottaa kolme osaa (komponenttia):
  - kognitiivinen komponentti: tiedot ja uskomukset kielestä
    - esim. käsitykset murteiden puhuma-alueista ja eri kielimuodoista
  - evaluoiva (affektiivinen) komponentti: miten kieltä arvioidaan
    - onko esim. jokin murre ”rumaa” tai ”kaunista”
  - konatiivinen komponentti: yksilön taipumus käyttäytyä tietyllä tavalla kahden edellisen komponentin perusteella
    - esim. tietyn kielenpiirteen tietoinen välttäminen tai käyttäminen